

Zuid-Afrika

Onafhankelijk maandblad

Uitgegeven door de Stichting ZASM te Amsterdam
jaargang 82 nr. 1, januari - februari 2005
Losse nummers € 2,50 issn 0444-5428

In dit nummer onder andere:

Zomergroenten

SPECIAL:
NZAV- Symposium over
**Tien jaar democratie
in Zuid-Afrika**

Prof. Sampie Terblanche over de
(On)billike verdeling van rijkdom

Dr. Mathews Phosa spreekt over
Gelijke Verdeling van Grond en
Eigendomsrecht

Letterkunde:
Antjie Krog zoekt naar het
wezen van de verandering

INHOUD

Actueel

Deze Maand	5
Economie: BEE en de Potemkin	6

Letterkunde

Antjie Krog: <i>A change of Tongue / Een andere Tongval</i>	15
Willem Vriend: <i>Olifantsfontein</i>	16
In Memoriam K.Sello Duiker	16
F.I.J. van Rensburg: <i>Afrikaans - Lewende taal van miljoene</i>	17

Diversen

Activiteitenkalender	4
----------------------	---

REFERATEN

NZAV-SYMPOSIUM 5 nov. 2004 Tien jaar Democratie in Z-Afrika

Prof. W.P. Esterhuyse: <i>Suid-Afrika na 10 jaar</i>	3
Prof. S.J. Terreblanche: <i>(On)billike verdeling van inkomme</i>	7
P.J. Landman: <i>Gelijke verdeling Van werk</i>	9
Dr. B.J.H. de Graaff: <i>Coreferaat bij S.J. Terreblanche</i>	10
Dr. M. Phosa: <i>Gelijke verdeling van land</i>	12
Dr. R. Ton: <i>Coreferaat bij dr. M. Phosa</i>	14

Prins Bernard

Onder de vele rouwadvertenties, die na de dood van Prins Bernard in de kranten verschenen, was ook een van Nelson Mandela en Anton Rupert namens de Peace Parks Foundation, een instelling die zich inzet voor grensoverschrijdende vredesparken over de hele wereld. Prins Bernard was medeoprichter, beschermheer en lid hiervan. Boven de advertentie stonden twee dichtregels afgedrukt van de Zuid-Afrikaanse dichter Jan F. Celliers: "Stil broers, daar gaan 'n man verby... Daar was maar net één soos hy".

Speciale aanbieding

ter gelegenheid van het verschijnen van de herziene 7de druk van

Afrikaans op Reis

Sief Veltkamp-Visser

Deze maand van Euro 7,95 voor
Euro 6,50 (excl. verzendkosten)

Tel.: 020-6249318;
E-mail: corine@zuidafrikahuis.nl

Jaarvergadering NZAV 23 april 2005

De Jaarvergadering van de NZAV zal dit jaar plaatsvinden op zaterdag 23 april 2005, aanvang 10.30 uur met koffie. Gelieve deze datum alvast te noteren. De Jaarvergadering zal gehouden worden in congrescentrum "De Reehorst", te Ede (Gld.). De Reehorst is uitstekend te bereiken per trein (het congrescentrum ligt op 250 meter van het NS station Ede-Wageningen) en per auto. Aansluitend zal om 14.00 uur het openbare middaggeedeelte plaatsvinden. De agenda voor de vergadering en de spreker tijdens het openbare gedeelte zullen in het volgende nummer van *Zuid-Afrika* worden aangekondigd.

Concert Afri-Muse II op 8 januari 2005 in de Singelkerk Amsterdam. V.l.n.r.: Marcel Worms, Eleonore Pameijer, Jeroen Reuling, Asdis Valdimarsdottir, Philippe Graffin en Kobus Malan

Contributie NZAV 2005

Op de jaarvergadering van de NZAV op 24 april 2004 is de contributie voor het jaar 2005 als volgt vastgesteld:

- € 27,50 voor gewone leden buiten Zuid-Afrika
- € 15,00 voor studenten
- R 100,00 voor leden in Zuid-Afrika (R 125,00 voor gastenhuizen)

Contributie voor combi-leden, dus zowel de NZAV als ook de SAI-bibliotheek:

- € 32,50 voor gewone combi-leden
- € 17,50 voor student-combi-leden

Bij het volgende nummer van *Zuid-Afrika* ontvangt u een acceptgiro en een machtigingskaart voor automatische betaling.

Leden van wie wij een machtiging ontvingen voor automatische afschrijving van de contributie zullen – zonder tegenbericht – dit jaar het nieuwe contributiebedrag betalen. In maart 2005 zal het bedrag automatisch van uw rekening afgeschreven worden.

Met vriendelijke groet,

G. Tentij
Penningmeester

Suid-Afrika: Na 10 jaar

Het symposium over “Tien jaar democratie in Zuid-Afrika” op 5 november 2004 werd geopend door de dagvoorzitter, de Stellenbosche econoom, prof. Dr W.P. Esterhuyse met onderstaande toespraak.

Symposium

Openingswoord:
Willie Esterhuyse

Suid-Afrika is 'n samelewing-in-oorgang. Oorgange (“transitions”) na demokrasie is gewoonlik ingrypende prosesse.

In bepaalde omstandighede, en gegee die heersende magsverhoudinge wat getransformeer moet word (soos apartheid) kan 'n oorgang beskryf word as 'n “bestuurde revolusie”, of 'n strukturele transformasie oor tyd heen binne alle dimensies van staat en samelewing met die oog daarop om bestaande magsverhoudinge te verander en regte en geleenthede aan alle burgers te laat toekom. Suid-Afrika is ongeveer halfpad met sy oorgangsproses.

Oorgangsprosesse word breedweg gekenmerk deur drie ineengeskaalde fasette:

- 1, Liberalisering: (die opheffing van beperkende wette en maatreëls; die “oopmaak” van die samelewing; vrylating van politieke gevangenes; ens);
- 2, Demokratisering (die oprigting van demokratiese strukture; die vestiging van demokratiese waardes en prosesse; ens) en
- 3, Sosialisering/konsolidering.

Beleidsvorming – en die eventuele doeltreffende implementering van beleid – speel 'n deurslaggewende rol in oorgangsprosesse. Soos die Wêreldbank by geleentheid bevind het: “You can't have good projects in a bad policy environment.” Beleid moet volhoubaar (“sustainable”) wees en 'n positiewe verskil aan mense se omstandighede en beoefening van hulle regte maak.

In die geval van Suid-Afrika was – en bly – die groot uitdaging: Hoe om die ideale van “equity” met die ideale van “efficiency” en “excellence” te kombineer?

Die oorgang binne die politieke dimensie het merkwaardig goed verloop, met die grondwet, wat die fokus van soewereiniteit is, 'n kernelement.

Hoe om binne die Suid-Afrikaanse samelewing 'n grondwetlike kultuur, en 'n kultuur van menseregte, te vestig, bly 'n groot uitdaging.

'n Ander aspek waarop gewys moet word, is die effektiewe wyse waarop gereelde vrye verkiesings gehou word en die feit dat staatsinstellings ‘legitimiteit’ het.

Transformasie binne die ekonomiese dimensie was en bly steeds 'n uiters komplekse proses. Die transformasie van die Suid-Afrikaanse ekonomie, en die integrasie van ons transformerende ekonomie in 'n globaliserende wêreld, is besonder ingewikkeld en skep heelwat spanninge.

Twee kwessies moet in die verband uitgelig word:

Die een is die kwessie van armoede, gebrekkige werkskepping en die groot ongelykheid in welvaart. Suid-Afrika is 'n “50-50” samelewing: Ongeveer 50% van die bevolking bevind hulle in die sogenaamde “tweede ekonomie”. Die ander 50% opereer in die “eerste ekonomie” en die kanse op migrasie na bo is nie genoeg nie. Bygesê, “informele entrepreneurs” word meer aktief in die sogenaamde “tweede ekonomie”. Die tweede kwessie wat tans

Zuid-Afrika

jaargang 82 nr. 1-2
januari / februari 2005

Van de Redactie

Het grootste deel van het eerste deel van de 82ste jaargang van dit periodiek is gewijd aan het congres dat de NZAV in samenwerking met het NGIZ en met steun van het Ministerie van Buitenlandse Zaken op 5 november 2004 in Den Haag organiseerde over ‘Tien Jaar Democratie in Zuid-Afrika’. Alle lezingen van sprekers en coreferenten zijn - voorzover beschikbaar gesteld aan de redactie - gepubliceerd. Op de opiniepagina staat het openingswoord van de dagvoorzitter. De overige referaten vindt u in het middelste katern.

Daarnaast was er nog ruimte voor actuele zaken in Deze Maand en voor een economische bijdrage, die goed aansluit bij hetgeen aan de orde kwam tijdens het congres.

De laatste pagina's zijn gewijd aan de Zuid-Afrikaanse letterkunde.

De rij wordt gesloten met een verslag van reis van het JP van de NZAV.

Op de achterkant staan foto's genomen tijdens de prijsuitreiking van een tekeningenwedstrijd die het Zuid-Afrika Huis uitgeschreef onder leerlingen van de Walter Sisulu Primary School Olievenhoutbosch.

COLLOFON
Het maandblad Zuid-Afrika is een uitgave van de Stichting ZASM te Amsterdam en verschijnt 8 x p.j.
Hoofredactie:

Prof. dr G.J. Schutte en dr B.J.H. de Graaff

Redactieraad:

Mw. C. Ferreira MA, dr H. Ester, drs I. Glorie, mr L. de Jager, dhr J. Palmen en drs G. Renting

Eindredactie:

Dr S.B.I. Veltkamp-Visser

Abonnementsprijs € 27,50 per jaar
Giro 67128 NZAV Amsterdam
Zuid-Afrika R 100,- per jaar
Nedbank Pretoria tak 160-445
Rekening 1604-127724 NZAV

Redactie en administratie:

Keizersgracht 141, 1015 CK,
Amsterdam. Tel: 020-624-9318
E-mail: nzav@zuidafrikahuis.nl
http://www.zuidafrikahuis.nl

Advertenties: info Administratie.

Activiteitenkalender

TAALCORSUS:

Gevorderde cursus Nederlands voor Afrikaanssprekenden

Aantal lessen: 8

Aanvang maart 2005

Woensdagavond 19.30—21.00

Plaats: Keizersgracht 141, Amsterdam

Bel: Sief Veltkamp 020-6249318

E-mail: velkamp@zuidafrikahuis.nl

E-pos: tentoonstelling

April - mei 2005

Zuid-Afrika Huis, Amsterdam

Kunstwerken van het E-pos-project: een samenwerkingsverband tussen Zuid-Afrikaanse en Vlaamse beeldende en schrijvende/ dichtende kunstenaars worden tentoongesteld.

Te bezichtigen op afspraak.

Huldeblijk Elisabeth Eybers

Zaterdag 26 feb. 2005, 15.00 uur,
Singelkerk, Amsterdam

Programma t.g.v. de 90ste geboortedag van Elisabeth Eybers met lezingen, declamatie, zang en muziek van Nederlandse en Zuid-Afrikaanse componisten geïnspireerd door de poëzie van Eybers.

UNIVERSITEIT LEIDEN

feb. 2005 t/m mei 2005

Collegereeks:

The new SA / die nuwe SA

Gezamenlijke werkgroep van de opleidingen Engels en Nederlands o.l.v. prof.dr. Richard Todd en dr. Eep Francken. Rode draad: het nieuwe ZA in al zijn uiteenlopende verschijningsvormen, van regenboognatie tot misdaadparadijs.
www.nederlands.leidenuniv.nl

Universiteit van Amsterdam

feb. t/m mei 2005

Collegereeks:

"Tot siens Kaapstad", ballingschap en migratie in de ZA Letterkunde
ZA auteurs in het buitenland kijken terug. www.uva.nl

Muziekserie:

Afrimuse III: Culture Drift

Voorjaar 2005 (datum wordt nog bekend gemaakt op website en Uitkrant)
Muziek van Zuid-Afrikaanse componisten voor blazers.

Informele entrepreneurs zijn actief in die zgn. 'tweede ekonomie', zoals deze verkoper van selfgemaakte speelgoed op die parkeerplaats van een winkelcentrum te Centurion

indringend bespreek word, is die kwessie van swart ekonomiese bemagtiging ('black economic empowerment' - BEE).

Vir morele, politieke en strategiese redes was hierdie aangeleentheid baie hoog op die agenda van die nuwe regerende elite. "Deracialising the economy" en "deracialising the middle class" het 'n primêre transformasie-doelwit geword. Die regering het daarvoor wetgewing aanvaar ("Broad-based Black Empowerment Act") wat breë beleidsriglyne en doelwitte vasgestel het.

Die private sektor het 'Sectoral Charters' begin aanvaar om die bemagtigingsproses te bestuur. Die woord "broad-based" verdien aandag. Dit is gemik op die verwesenliking van volhoubare ontwikkeling en sluit nie bloot aandeelbesit en deelname aan bestuursprosesse in nie. Swaar aksent word ook gelê op opleiding en die ontwikkeling van vaardighede.

In die praktyk is daar tans ernstige kritiek op BEE vanuit swart gelede, deur byvoorbeeld Biskop Desmond Tutu. Swart kritici wys daarop dat BEE 'n nuwe ryk swart elite geskep het en dat die armes nie voordeel uit BEE trek nie.

Dié kritiek is ten dele korrek. Dit was wel nodig dat swart ekonomiese rolmodelle na vore moes tree en die geleentheid daarvoor moes kry. Dit is wel so dat die fokus te veel op 'n

groepie 'high flyers' en 'well-connected persons' geval het.

Hoe om 'broad-based' toe te pas, is die eintlike vraag waaroor dit gaan.

Daar is ook ander kwessies wat Suid-Afrika se oorgangsproses bemoeilik soos HIV/ Vigs, geweldsmisdaad, sindikate en korrupsie, die noodsaaklikheid van grondhervorming, swak dienslewering op veral plaaslike vlakke en te stadige vordering met vaardigheidsopleiding en gevoelens van marginalisering by sommige wit mense

Ek is persoonlik redelik optimisties oor die toekoms. Die massiewe openbare werke program wat beoog word om werk te skep en armoede te verlig, sal wel deurslaggewend vir 'n suksesvolle oorgang wees. Dienslewering moet ook drasties verbeter.

Vanuit 'n medium tot langer termyn perspektief gesien, is die groot vraag of ons oor die volgende aantal jare daarin sal slaag "to deepen our democracy" en om ons burgerlike samelewing ('civil society') te versterk.

"Politics is as important to successful development as economics. Sustained poverty reduction requires equitable growth, but it also requires that poor people have political power. And the best way to achieve that in a manner consistent with human development is by building strong governance at all levels of societies" (UNDP, 2002:4).

DEZE MAAND

Allan Boesak krijgt presidenteel pardon

Aanhoudende droogte in de Kaap

Bankbiljetten vernieuwd

Allan Boesak terug

President Mbeki heeft op diens verzoek het strafblad van voormalig anti-apartheids activist, Allan Boesak, uitgewist door middel van een presidentieel pardon.

Boesak werd in 1999 veroordeeld wegens fraude en diefstal van een bedrag van ruim 400 000 rand aan donorgelden. In mei 2000 kreeg hij een gevangenisstraf van drie jaar opgelegd. Hiervan diende hij slechts twee jaar uit in de gevangenis van Malmesbury. In juli 2002 werd hij op parool vrijgelaten. In juni 2003 diende Boesak zijn eerste verzoek om pardon in. Hij voelde zich namelijk erg beperkt in zijn vooruitzichten op werk en in zijn reisplannen vanwege zijn strafblad. Zo kon hij b.v. het 150-jarig jubileum van zijn Alma Mater, de Theologische Universiteit in Kampen, niet bijwonen omdat hij geen visum kon aanvragen. Dit eerste verzoek om amnestie werd echter afgewezen. Daarop diende hij opnieuw een verzoek in. Nu met meer succes. President Mbeki gaf geen redenen op voor zijn handelswijze. Hij verklaarde alleen dat het pardon voor Boesak in het 'nationale belang' zou zijn.

De oppositiepartijen reageerden verontwaardigd op dit nieuws. De leider van de DA, Tony Leon, noemde het een misbruik van de presidentiële rechten en het DA-parlements lid mw. Sheila Camerer verklaarde dat het pardon niet in het belang van de natie was, maar slechts in het belang van het ANC. PAC-president Dr Motsoko Phoko noemde het pardon een voorkeursbehandeling had gekregen terwijl vroegere PAC vrijheidsstrijders al sinds 1995 zonder pardon in de gevangenschappen wegwijnen.

Inmiddels is Boesak weer herbevestigd als predikant van de Verenigde Gereformeerde Kerk van Piketberg.

Droogte en watergebrek

De aanhoudende droogte en waterschaarste in grote delen van de Westkaap, de Karoo, vooral het gebied rond Beaufort-West en Namaqualand begint catastrofale vormen aan te nemen. Niet alleen moet er water aangevoerd worden naar bepaalde boerderijen omdat de boogarten droog zijn gevallen.

Ook moet er voer voor de dieren worden aangereden. Om een idee te krijgen van de benodigde waterhoeveelheden: een schaap heeft 5 liter water nodig per dag, een koe 50 liter en een mens 20 liter.

Boeren proberen hun kuddes in te krimpen. Verscheiden boeren hebben reeds hun land verlaten om werk in de stad te vinden omdat zij hun arbeiders niet meer kunnen betalen en niet verder kunnen boeren.

De vooruitzichten voor de komende graanoogst lijken ook somber. Ook

al zou er binnenkort genoeg regen vallen om te gaan zaaien dan hebben veel boeren geen geld om zaad aan te schaffen. Maar dat is onwaarschijnlijk. De zomer is niet de gebruikelijke tijd voor regen. De Kaap is een winterregengebied.

Nieuwe bankbiljetten

De Zuid-Afrikaanse Reserve Bank heeft op 1 februari 2005 nieuwe bankbiljetten in circulatie gebracht. De oude bankbiljetten dateren uit 1992 en blijven voorlopig nog onbeperkt geldig.

De nieuwe biljetten houden dezelfde grootte en kleur als de oude. Ook de 'Grote Vijf' staan nog steeds afgebeeld op de verschillende denominaties. Er zijn echter een aantal nieuwe beveiligingsmaatregelen getroffen zoals een extra watermerk en een hologram met het nationale wapen op de nieuwe R50, R100 en R200 biljetten. Ook alle elf landstalen hebben een plaatsje gekregen op de nieuwe banknoten. Opvallend is ook de glinsterende gouden streep die op het papiergeld is aangebracht.

Medio vorig jaar werd een nieuw muntstuk van 5 Rand ingevoerd. Deze nieuwe munt is bronskleurig met een zilverkleurige rand en is dikker en zwaarder dan de oude munt.

Een straatbeeld dat men in Zuid-Afrika steeds vaker ziet: 'armblankes' die bij stoplichten en op andere verkeerspunten staan te bedelen.

BEE en de Potemkin *

Het 'empowerment' beleid van de Zuid-Afrikaanse regering krijgt steeds vaker kritiek, soms uit onverwachte hoek. Blanken misbruiken onwetende zwarten voor het optuigen van een 'black empowerment company' terwijl zij zelf de touwtjes in handen houden en als enigen profiteren van de voor dergelijke bedrijven wettelijk voorgeschreven voorkeursbe-handeling. Invloedrijke zwarte topambtenaren en hoge ANC-functionarissen zorgen dat zij zelf en hun ondernemingen vooraan staan bij privatiseringen, zoals onlangs in het geval van Telkom (de Zuid-Afrikaanse KPN).

E conomie

Leonard de Jager

De voormalige Directeur-Generaal van het ministerie van Communicatie, Andile Ngcaba, leidt nu een consortium dat inmiddels een aandeel van ruim 15% heeft verworven in het voormalige staatsbedrijf. Van het consortium maakt ook ANC-woordvoerder Smuts Ngonyama deel uit. Naar aanleiding van de kritiek die deze gang van zaken heeft losgemaakt, kwam de regering onlangs met plannen voor een afkoelingsperiode: na hun ontslag uit overheidsdienst zouden ambtenaren gedurende een bepaalde periode geen baan in het bedrijfsleven mogen accepteren in de sector die zij als ambtenaar reguleerden. Met name (zwarte) vakbonden protesteerden tegen de 'deal' die Ngcaba zou hebben vormgegeven terwijl hij nog ambtenaar was. De spanningen namen verder toe toen bleek dat het consortium een beroep kon doen op een pensioenfonds van de overheid om de 'deal' rond te krijgen. Kort daarvoor had Telkom namelijk aangekondigd 4.000 werknemers te ontslaan als bezuinigingsmaatregel. Vakbond Cosatu stelde dan ook verontwaardigd dat op deze manier werknemers hun eigen ontslag financierden. Vakbewe-

ging en oppositiepartijen dringen aan op herverdeling van kapitaal op een wijze die daadwerkelijk recht doet aan zoveel mogelijk individuen die onder het apartheidsbewind werden achtergesteld. Nu is er nog te vaak sprake van "the transfer of wealth from one elite to another", aldus Patricia de Lille, politiek leider van de Independent Democrats.

Onteigening?

De discussie kreeg een internationale dimensie toen Willie Esterhuyse, hoogleraar aan de Universiteit van Stellenbosch, waarschuwde dat misverstanden inzake BEE zouden kunnen leiden tot verder uitstel van een handelsovereenkomst met de Verenigde Staten. Zijn presentatie tijdens de conferentie "The South African economy: the next ten years" was klip en klaar: "The equity and control transfer components are in contravention of the protection that are to be provided by the US free trade agreement currently under negotiation. The BEE policy will increasingly deter new US and foreign investment into South Africa, having a negative impact on economic growth, poverty alleviation, and potentially on political stability. The local ownership targets and the related "empowerment goodwill" very likely constitute expropriation under accepted norms of customary international law." Volgens Esterhuyse is het gevaar dat de Amerikanen worden afgeschrikt door de perceptie van onteigening zeer reëel. Hij pleit dan ook voor een diplomatiek offensief om het handelsakkoord te redden.

Recycled elite

De verwijten over en weer haalden de wereldpers toen (emeritus) aartsbisschop Tutu in een toespraak voor de Nelson Mandela Foundation fel uithaalde naar de kleine 'recycled elite' die profiteert van BEE. Tegelijk waarschuwde hij tegen te veel eenheidsstreven en opgelegd conformisme: "We should debate more openly – not using emotive language. We should not be browbeaten by pontificating decrees from on high. [...] We should not too quickly want to pull rank and to demand an uncritical

Patricia de Lille

[...] conformity." Dit kwam hem te staan op een ijzige reactie van president Mbeki en een uitgebreide terechtwijzing door ANC Secretaris-Generaal Kgalema Motlanthe. Volgens Mbeki is het ANC een democratische organisatie bij uitstek, en zou de aartsbisschop er goed aan doen kennis te nemen van de feiten in plaats van de leden van de beweging te omschrijven als 'stemvee'.

In een toespraak tot ANC-leden in Gauteng verklaarde Motlanthe de kritiek van Tutu door de angst te worden gezien als schoothondje ("lapdog") van de regerende partij. Volgens de ANC-topman is dergelijk gedrag symptomatisch voor de heersende trend in Zuid-Afrika om alle politiek en alle politici in een kwaad daglicht te stellen. Hij riep op "to counter this agenda, which seeks to delegitimise political activity and the institutions of people's power. [...] We must not be deterred from the task we have undertaken. We should be the embodiment of the faith that the overwhelming majority of South Africans have placed in a course that is so powerful that it can survive the aberration of individuals".

Voor presentatie van prof. Esterhuyse: www.ber.sun.ac.za/downloads/2004/Conferences/c0411_westerhuyse.pdf. Toespraak van ANC Secr-Genl Kgalema Motlanthe: www.anc.org.za/ancdocs/speeches/2004/sp1209.html

* *Potemkin Village*: a pretentiously showy or imposing façade intended to mask or divert attention from an embarrassing or shabby fact or condition. *Randem House Unabridged Dictionary, 1997*

(ON)BILLIKE VERDELING VAN INKOME EN WELVAART

Als eerste spreker tijdens het symposium trad op de emeritus-hoogleraar ekonomie van de Universiteit van Stellenbosch: prof S. J. Terreblanche. Zijn referaat handelde over de vraag in hoeverre er sprake is van een gelijke verdeling van inkomen en arbeid na 10 jaar demokrasie in Zuid-Afrika.

Ongelykheid en armoede bly die uitstaande kenmerke van die Suid-Afrikaanse gemeenskap 10 jaar ná die merkwaardige oorgang van apartheid na 'n stelsel van verteenwoordigende demokrasie.

Om die probleem van ongelykheid en armoede in hulle gewenste historiese konteks te plaas, is dit nodig om die Suid-Afrikaanse geskiedenis sedert die mynbou-revolusie in drie duidelike *sistemiese* tydperke in te deel. In elkeen van hierdie drie tydperke het die magskonstellasie wat in plek was die gemeenskap gevorm op maniere wat verreikende implikasies het vir die ongelykheid en die armoede van vandag.

Die drie tydperke is, eerstens die tydperk van uitgebreide kolonialisme (van ±1980 tot 1974) waartydens *sistemiese uitbuiting* ingestel en voortgeplant is; tweedens die *oorgangstydperk* (±1974 tot 1994) waartydens *sistemiese uitbuiting* geleidelik vervang is deur *sistemiese uitsluiting*; en, derdens die demokratiese tydperk sedert 1994 waartydens *sistemiese uitsluiting* deur sowel die politieke as die ekonomiese fasette van Suid-Afrika se nuwe politieke ekonomiese stelsel gereproduseer word.

Ad 1: Tydperk uitgebreide kolonialisme (±1890-1974)

Suid-Afrika se ekonomiese opstygting het gedurende die mynbou-revolusie aan die einde van die 19de eeu plaasgevind. Die hoofsaaklik Britse mynmaatskappye kon goud slegs winsgewend produseer indien 'n politiek-ekonomiese en 'n arbeidstelsel geïnstitusioneel kon word wat bevorderlik sou wees vir die produksie van goud in groot hoeveelhede en teen baie lae koste. Die politiek-ekonomiese stelsel wat in die 25 jaar van 1890 tot 1915 geïnstitusioneel is - op versoek van die goudmynmaatskappye en met steun van die Britse regering - was 'n politieke stelsel van *blanke politieke oorheersing* en 'n ekonomiese stelsel van *rasse en koloniale kapitalisme*. Hierdie politiek-ekonomiese stelsel het feitlik onveranderd bly voortbestaan tot in die 1970s. In hierdie stelsel het 'n baie noue simbiotiese verhouding bestaan tussen die blankes wat Suid-Afrika politiek beheer het en die blankes wat Suid-Afrika ekonomies beheer het. Albei groepe het 'n gevestigde belang in die *sistemiese uitbuiting* van swartarbeid gehad en albei groepe het groot ekonomiese voordeel daaraan ontleen.

Toe goud ontdek is, was die Afrikane nog ekonomies onafhanklik as tradisionele boere en as deelboere op blanke plase. Die Wet op Grondbesit van 1913 het slegs 8% van Suid-Afrika se grondgebied as natuurlike reservate toegedeel en alle vorme van deelboerdery verbied. Die doel van die wet van 1913 was om groot getalle van Afrikane berekend in 'n verarmde proletariaat te omskep sodat hulle geen ander keuse sou hê as om kontrakwerkers (teen baie lae lone) op die myne en op blanke plase te word nie. Die *sistemiese uitbuiting* wat op die manier geïnstitusioneel is, het die blankes tot die middel sewentiger jare onverdiend verryk en die Afrikane in dieselfde tydperk onverdiend verarm.

In die eerste driekwart van die 20ste eeu was die blankes deurgaans minder as 20% van die totale bevolking maar het altyd meer as 70% van die totale inkome ontvang. Die Afrikane, daarenteen, was deur-

gaans byna 70% van die totale bevolking en het altyd minder as 20% van die totale inkome ontvang. In die vroeë 1970s was Suid-Afrika 'n diep verdeelde rasse-gemeenskap: byna al die blankes was welvarende middel-

klas mense terwyl byna al die swartes verarmde laerstand mense was. 'n Diep foutlyn was toe goed gevestig tussen die welvarende blankes en die verarmde swartes.

Ad 2: Oorgangstydperk (1974-1994)

Dramatiese gebeure wat gedurende die vroeë 1970s wêreldwyd plaasgevind het, het die blanke beheerde bestel in Suid-Afrika in 'n ernstige oorlewingskrisis gedompel. Hierdie gebeure sluit die Egiptiese-Israeloorlog van 1973, die stigting van OPUL en die skerp styging in die prys van olie en die staatsgreep van generaal Spinoza in Lissabon (1974) in. Al hierdie gebeure het tot stagflasie gelei wat in Suid-Afrika vir 20 jaar lank geduur het. Ander gebeure wat tot die oorlewingskrisis gelei het was die onwettige staking van swartwerkers in Durban in 1973 en die Soweto onluste (1976) wat tot die bevrydingstryd gelei het. Die krisis wat in die begin 1970 begin het, het vir 20 jaar voortgesleep en die magsverhoudings waarop blanke politieke heerskappy en rasse kapitalisme gebaseer was, geleidelik ondermyn.

Vanweë die magsverskuiwings wat vanaf 1974 tot 1994 plaasgevind het, het belangrike verskuiwings in die inkome-verdeling tussen groepe en in die verskillende bevolkingsgroepe plaasgevind. Die inkome van die boonste 25% van die swartes het - te midde van die voortslepende, kruipende armoede - met ±40% gestyg, terwyl die inkome van die onderste 60% van die swartes met ±50% gedaal het. Die aandeel van die swartes in die totale inkome het van 19% in 1970 tot 42% in 1996 gestyg, terwyl dié van die blankes van 71% tot 52% gedaal het.

Die foutlyn in die Suid-Afrikaanse ekonomie het van 1974 tot 1994 geskuif en verdiep. Dit het geskuif omdat 25% van die swartes in 1994 reeds die status van 'n middelklas-in wording verkry het danksy toe-

Dr. B.J.H. de Graaf in gesprek met het CDA 'Tweedekamerlid, drs. Th.B.F.M. Brinkel

gewings van die NP-regering aan die top laag van die swartes gemaak het en danksy die hoër lone wat die sakesektor aan geskoolde en halfgeskoolde swartarbeid betaal het nadat diskriminerende en onderdrukkende arbeidspraktyke afgeskaf is. Die foutlyn het egter ook verdiep omdat $\pm 60\%$ van die swartes in 1994 aanvanklik armer as in 1974 was – hoofsaaklik as gevolg van stygende swartwerkloosheid.

In die oorgangstydperk (1974 – 1994) is die Suid-Afrikaanse ekonomiese stelsel omvorm van 'n stelsel van rasse en koloniale kapitalisme na 'n stelsel wat ons as 'n *Eerste Wêreld kapitalistiese enklave* kan beskryf. Toe swartarbeid sy goedkoop en gedweë karaktereienskappe gedurende die bevrydingstyd verloor het, het die sakesektor die ekonomie gemoderniseer. Swartarbeid is toenemend met kapitaal vervang en die rol van die primêre sektore (mynbou en landbou) – wat groot hoeveelhede swartes in diens geneem het – het in relatiewe terme aansienlik gekrimp. Die oorgang van rasse kapitalisme na kapitalistiese enklaviteit het tot gevolg gehad dat *sistemiese uitbuiting* geleidelik vervang is deur die *marginalisering* en/of *sistemiese uitsluiting* van die onderste helfte van die bevolking.

Ad 3: 'n Nuwe politiek-ekonomiese stelsel na 1994

Die eerste helfte van die 1990s was 'n merkwaardige tydperk in die geskiedenis van Suid-Afrika.

Gedurende hierdie vyf jaar is daar nie alleen ooreenkoms bereik oor 'n

een-mens-een-stem demokratiese stelsel nie, maar het daar ook 'n nuwe magskonstellasie tot stand gekom tussen die blank beheerde korporatiewe sektor en die swart beheerde politieke bestel. Parallel tot die formele onderhandelinge oor Suid-Afrika se toekomstige politieke bestel, het daar ook geheime en informele onderhandelinge tussen die korporatiewe sektor (en hulle globale vennote) en die leierskorps van die ANC plaasgevind oor die toekomstige ekonomiese bestel en beleid. In hierdie informele onderhandelinge het die korporatiewe sektor die leierskorps van die ANC oortuig omtrent die beweerde verdienste van 'n neoliberale, markfundamentalistiese en 'n geglobaliseerde ekonomiese benadering vir die post-apartheid Suid-Afrika. Hierdie ooreenkomste was bevorderlik vir die stabiliteit en die relatief hoë ekonomiese groei wat Suid-Afrika oor die afgelope 10 jaar behaal het. Die tergende vraag is egter of die nuwe magskonstellasie en die nuwe politieke-ekonomiese stelsel ook in die belang van die onderste helfte van die bevolking is.

Dit wil voorkom asof die nuwe politiek-ekonomiese stelsel – en veral die dominerende rol wat die korporatiewe sektor (en sy globale vennote) daarin speel – tot die nadeel van die onderste helfte van die bevolking strek. Dit wil ook voorkom asof sowel die politieke as die ekonomiese fasette van die nuwe politiek-ekonomiese stelsel die onderste helfte van die bevolking marginaliseer van die hoofstroom van die

ekonomie en hulle sistemies uitsluit van die voordele wat die nuwe stelsel bied.

Oor die afgelope 10 jaar is 'n jaarlikse ekonomiese groeikoers van 2,7% behaal, maar hierdie groei het hoofsaaklik tot die voordeel van die veelrassige middelklas (van ± 4 miljoen blankes en ± 11 miljoen swartes) gestrek, terwyl die inkome-armoede van die onderste helfte van die bevolking aansienlik vererger het. Danksy die groter besteding van sosiale dienste soos water, elektrisiteit, sanitasie, ens. aan die armes, het die sosiale lone van die armes gestyg. Dit is egter moeilik om die voordeel wat dit aan die armes bied te kwantifiseer en teen hulle stygende inkome-armoede af te weeg.

Ons kan die totale bevolking van ± 45 miljoen in drie klasse van 15 miljoen indeel. Die veelrassige middelklas ontvang $\pm 85\%$ van totale inkome. Hulle inkome het aanmerklik gestyg oor die afgelope 10 jaar. Die tweede 15 miljoen is byna volledig swart. Hulle vorm die werkende laerstand wat $\pm 10\%$ van totale inkome ontvang. Hierdie klas is arm, maar nie sorgwekkend arm nie. Die broodwinners van huishoudings het wel toegang tot werksgeleenthede in die formele en informele sektore. Die onderste 15 miljoen is die (uitsluitlike swart) nie-werkende "underclass" of lumpenproletariaat wat sorgwekkend arm is. Hierdie klas ontvang $\pm 5\%$ van totale inkomste. Die "broodwinners" in hierdie klas het vir alle praktiese doeleindes geen toegang tot werksgeleenthede in die formele of informele sektore nie. 'n Groot deel van hierdie klas het glad nie of slegs gedeeltelik toegang tot die vernaamste sosiale dienste en is meestal ook nie in die posisie om vir die gekommersieerde sosiale dienste te betaal nie.

Die ANC regering bestee wel meer op sosiale dienste as die apartheidsregering. Sosiale bestedings het as 'n persentasie van nie-rente besteding van die nasionale begroting van 51% in 1992/93 tot 58% in 2004/05 gestyg. Dit is lofwaardig. Maar hierdie hoër sosiale besteding is steeds nie voldoende om die pouperiseringseffek vanweë groter werkloosheid, hoë vlakke van geweld en misdaad en aansteeklike siektes (soos Vigs en tuberkulose) – wat

hoofsaaklik die onderste helfte van die bevolking teister – te stuit nie. Dit word beraam dat sowat 48% van die bevolking (of ±22 miljoen mense) tans onder die armoedegrens leef.

Alhoewel die nuwe politiek-ekonomiese stelsel 'n groot verbetering is op die politiek-ekonomiese stelsel wat van ±1890 tot 1974 in plek was, funksioneer die nuwe stelsel steeds wanfunksionele stelsel omdat sowel die politieke en die ekonomiese fasette daarvan die armste helfte van die bevolking *sistemies uitsluit*. In die nuwe politieke stelsel word besluitneming gemonopoliseer deur die nuwe swart- middelklas van ±11 miljoen mense. Die ANC ondersteuners wat die ANC konferensie bywoon en die Nasionaal Uitvoerende Komitee (NUK) kies, is uitsluitlik middelklasmense met 'n tipiese middelklas mentaliteit. Die NUK en die kabinet beskik oor bykans onbetwiste politieke mag. Hierdie politieke maghebbers vereenselwig hulle baie opvallend met die aspirasies van die opkomend swart middelklas. Hulle openbaar geensins dieselfde besorgdheid met die sware lewenslot van die 22 miljoen mense (wat in die bese kringloop van armoede en werkloosheid vasgevang is) as met die belange van die opkomende middelklas nie.

Die ANC-regering se beleid van swart ekonomiese bemagtiging en regstellende optrede is so ontwerp en dit word so toegepas dat dit hoofsaaklik die swartmiddelklas is wat daardeur bevoordeel word.

Die ekonomiese faset van die nuwe politiek-ekonomiese stelsel is ook verantwoordelik vir die reproduksie van 'n *sistemiese uitsluiting*.

Ná die korporatiewe sektor die ANC oortuig het om neoliberale, markfundamentalistiese en globaal-georiënteerde ekonomiese benadering te volg, het die Suid-Afrikaanse ekonomiese stelsel verder ontwikkel tot 'n *oop Eerste Wêreld kapitalistiese enklave* wat hom toenemend distansieer van die indiensneme van ongeskoolde swartarbeid. Hierdie en-klave is uiters modern, doeltreffend (in die eng sin van die woord) en baie dinamies, maar dit marginaliseer die armes toenemend van die hoofstroom van die ekonomie. Die deelnamekoers van die arbeidsmag (as persentasie van die potensiële arbeidsmag) in sowel die

formele as die informele sektore, het van 70% in 1994 tot 58% in 2004 gedaal. Werkloosheid het oor die afgelope 10 jaar van ±4 miljoen tot meer as 8 miljoen gestyg of van 30% tot 42% van die potensiële arbeidsmag.

Suid-Afrika het 'n merkwaardige politieke transformasie in die jare 1990 deurloop. Dit was egter 'n onvoldoende transformasie omdat 'n parallelle sosio-ekonomiese transformasie nie – of nog nie – plaasgevind het nie. Armoede, ongelykhede en werkloosheid het oor die afgelope 10 jaar op sorgwekkende wyse vererger. Dit is belangrik om te besef dat hierdie probleme 'n *strukturele* of *sistemiese* karakter het. Solank die nuwe politiek-ekonomiese stelsel – en die magstrukture en die ideologiese ingesteldhede waarop dit gebaseer is – onveranderd bly, is dit onwaarskynlik dat die probleme na wense opgelos sal word – self al sou 'n heelwat hoër ekonomiese groeikoers in die kapitalistiese enklave behaal word. Voordat die yslike sosiaal-ekonomiese probleme – wat gesamentlik die nalatenskap van kolonialisme, segregasie, apartheid, die strugle en globalisering is – na

wense opgelos kan word, sal Suid-Afrika verdere *sistemiese* transformasie van 'n heel ingrypende aard moet ondergaan. Die nuwe politiek-ekonomiese stelsel is inderdaad bevorderlik vir ekonomiese groei en vir die styging van die per kapita-inkome van die boonste helfte van die bevolking. Die groot tekortkoming van die nuwe stelsel is dat nie oor die broodnodige ontwikkelingsagenda beskik nie en omdat diegene wat die nuwe stelsel beheer (vanweë hulle sterk middelklas en globale ideologiese ingesteldheid) nie die belange van die armes genoeg op die hart dra nie. Dit kan op die duur ernstige implikasies inhou.

In die laaste kwart van die 20ste eeu was Suid-Afrika 'n diep verdeeld rasse- gemeenskap en is 'n rassestrugle ervaar. Tans is Suid-Afrika 'n diep verdeelde klasse-gemeenskap. Suid-Afrikaners moet daarop bedag wees dat daar in die toekoms 'n klasse- strugle kan ontbrand as die *strukturele* probleme van armoede, werkloosheid en ongelykheid nie daardie voorkeurbehandeling van die politieke en die ekonomiese maghebbers gaan ontvang wat dit verdien nie.

Gelyke Verdeling van Arbeid

De heer J.P. Landman, trendanalist van politieke en ekonomiese ontwikkelings in Zuid-Afrika sprak over het onderwerp: Gelyke verdeling van arbeid.

Van zijn lezing is geen volledige tekst beschikbaar. Op zijn website: www.jplandman.co.za verschijnen echter regelmatig artikelen over diverse politieke en ekonomiese onderwerpen. Hierop staat onder andere het artikel 'Ten years of democracy. What has been achieved in our economy during the first decade of democracy?' dat oorspronkelijk werd gepubliceerd in de *Rapport* van 21 maart 2004).

Verder geeft hij op zijn website in o.a. de rubrieken 'Politics Weekly', 'Afro-Pessimism' en 'Mbeki' commentaar op recente ontwikkelingen. Zo vergeleek hij in één van de laatste 'Politics Weekly' president Mbeki met de Russische president Poetin. Ook gaf hij daarin zijn mening over Mbeki's politiek tegenover Zimbabwe.

J.P. Landman

Co-referaat bij lezing prof. S.J. Terreblanche

Historicus en publicist Dr. Bart de Graaff trad op als co-referent bij de lezing van prof. S.J. Terreblanche.

Het gaat goed met Zuid-Afrika. Het gaat zo goed als redelijkerwijs verwacht mocht worden.

Dat dacht ik, tenminste. Ik dacht altijd dat het opmerkelijk goed ging voor een land met een extreem roerig verleden. Voor een land dat op de rand van een burgeroorlog had gestaan. En voor een samenleving die, aan het eind van het apartheids-tijdperk, diep in zichzelf verdeeld was op ideologisch, economisch en politiek gebied.

Daarom dacht ik dat we iets te vieren hadden vandaag.

Tien jaar democratie in Zuid-Afrika.

Tien jaar meerderheidsbewind.

Tien jaar vrijheid.

Toen kreeg ik de tekst van professor Terreblanches lezing in handen. En dat zette een behoorlijke domper op de feestvreugde. Professor Terreblanche laat immers onomwonden zien dat er vandaag de dag maar bitter weinig te vieren valt. Een paar voorbeelden: vijftien miljoen Zuid-Afrikanen kunnen worden gerekend tot de verpauperde onderklasse van de samenleving. De helft van alle Zuid-Afrikaanse vrouwen leeft onder de armoedegrens. Het aantal armen in Zuid-Afrika groeide van twintig miljoen in 1995 tot 22 miljoen in 2002. En, tot slot, het nieuwe politiek-economische bestel is disfunctioneel. Prof. Terreblanche schetst al

met al een weinig feestelijk plaatje.

Zo stelt hij dat sinds 1994 een diep verdeelde raciale samenleving plaats heeft gemaakt voor een diep verdeelde klassenmaatschappij.

Hij heeft gelijk. Maar ik zou daar graag aan willen toevoegen dat een diep verdeelde klassenmaatschappij – hoe onwenselijk ook – nog altijd te prefereren valt boven een diep verdeelde raciale samenleving. Een gedicht van Mathews Phosa, getiteld *Only*, illustreert dit punt:

Jy is uitgeput van die dag se gewoel

jy wil 'n rukkie net ontspan

daar staan 'n stoel, maar

jy mag nie daarop sit nie

daar staan "only."

Jy is lus vir koeldrank of tee

jy wil dit gaan drink

in die naaste kafee, maar

oor dié drumpel durf jy nie

daar staan "only."

Oral waar jy gaan

waar jy in stilte wil lees

of by iets bly staan

wil eet, wil droom, of in slaap vergeet

daar staan "only" in jou pad:

WHITES ONLY.

Een veelzeggend gedicht: overal waar je gaat staat *only* in de weg. En daar valt niets aan te doen omdat je nu eenmaal niet van huidskleur kunt veranderen. In een raciale maatschappij is sociale mobiliteit niet mogelijk; in een klassenmaatschappij (in theorie) wel.

Het is het verschil tussen 'gewoon' arm zijn en uitzichtloos arm zijn omdat je huidskleur niet de juiste is. In psychologisch opzicht lijkt dit me een belangrijk verschil.

Een van de kernpunten van professor Terreblanches rede is dat het ANC aan het begin van de jaren negentig een ernstige fout heeft gemaakt door het neoliberalisme en het vrijemarkt-denken te omarmen. Verder noemt hij de verkiezingsbeloften die het ANC eerder dit jaar deed in verband met armoedebestrijding volstrekt onhaalbaar zolang het blijft vasthouden aan de neoliberale ideologie. En tot slot stelt hij dat het beter zou zijn geweest als het ANC de laatste verkiezingen met zo'n 55% in plaats

van 70% van de stemmen zou hebben gewonnen. Dan zou het ANC namelijk hebben ingezien dat de electorale steun van de verpauperde onderklasse niet langer vanzelfsprekend is.

Ik zou willen stellen dat het ANC in het begin van de jaren negentig geen ernstige fout heeft gemaakt door het neoliberalsime en het vrijemarkt-denken te omarmen.

De internationale omstandigheden waren destijds dusdanig (denk aan de afloop van de Koude Oorlog en de vrijwel vastgelopen economie in het toenmalige Oostblok) dat het ANC geen andere keuzemogelijkheid had. In het begin van de jaren negentig was het voor het ANC van het hoogste belang het vertrouwen en de steun van het westen te winnen. Van de westerse economie. Er was geen ruimte om een andere economische benadering dan de neoliberale te kiezen zonder een groot deel van de internationale gemeenschap te vervreemden. Zonder het rijkste en machtigste deel van de internationale gemeenschap van zich te vervreemden. Het deel dat Zuid-Afrika hard nodig had om haar kwakkelende economie uit het slop te halen.

Natuurlijk moet hier worden vastgesteld dat het vrijemarktdenken niet bracht wat men ervan hoopte. De buitenlandse investeringen in Zuid-Afrika waren lang zo hoog niet als gehoopt. Buitenlandse investeerders namen aanvankelijk een afwachtende houding aan en keken of het nieuwe Zuid-Afrika een politiek en sociaal stabiele samenleving zou worden. Vervolgens trad aan het eind van de jaren negentig een mondiale recessie in, die uiteraard ook een negatieve weerslag had op het niveau van buitenlandse investeringen in Zuid-Afrika.

De vraag is uiteraard of dit had kunnen worden voorzien. Kon het ANC hebben voorzien dat een neoliberale economische politiek de massa van Zuid-Afrikaanse armen nog armer zou maken? Had het ANC kunnen voorzien dat een vrijemarktbenadering, getemperd door overheidsprogramma's voor herverdeling van werk,

De referenten en coreferenten: v.l.n.r.: dr. Phosa, dr. Ton, dr. De Graaff, dhr. Landman en prof. Terreblanche

Een gehoor bestaande uit leden van de NZAV en het NGIZ en andere belangstellenden woonden het symposium bij.

landbezit en inkomen, niet de armen maar de middenklasse zou bevoornden? Ik denk niet dat deze ontwikkeling voorzien had kunnen worden.

Stel dat het ANC in het begin van de jaren negentig het neoliberalisme had verworpen, dan had dat Zuid-Afrika in een politiek en economisch isolement geplaatst. Het internationale ostracisme van het apartheidstijperk zou dan simpelweg vervangen zijn door een nieuwe vorm van internationaal isolement.

Anders dan professor Terreblanche denk ik niet dat het vanzelfsprekend is dat het ANC, indien het eerder dit jaar een mindere verkiezingsuitslag had geboekt, meer aandacht zou hebben besteed aan het lot van de armsten binnen de Zuid-Afrikaanse samenleving.

Het zou ook de andere kant op hebben kunnen gaan. Stel dat de middenklassenpartij die het ANC volgens professor Terreblanche is ongeveer 50% van de stemmen had vergaard, zou een samenwerkingsverband met die andere middenklassenpartij van Zuid-Afrika – de democraten van Tony Leon – dan niet het meest voor de hand hebben gelegen?

Maar dit is uiteraard een zaak waarover slechts gespeculeerd kan worden. Vandaag de dag hebben we te maken met het feit dat het ANC door 70% van het Zuid-Afrikaanse electoraat wordt gesteund. Het is duidelijk dat deze overweldigende

steun gemakkelijk kan leiden tot een mate van zelfvoldaanheid.

Maar dit is geen automatisme. Veel hangt af van de kwaliteit van het leiderschap. Zuid-Afrika heeft superieure politici nodig.

Het nieuwe Zuid-Afrika mocht zich gelukkig prijzen met een president als Nelson Mandela. En hoewel zijn opvolger niet het charisma bezit van Nelson Mandela, beschikt Thabo Mbeki over een aantal kwaliteiten die het land momenteel hard nodig heeft.

Wie zijn loopbaan wat nader bekijkt, ziet dat president Mbeki in de eerste plaats een behendig politicus is. Een politieke overlevingskunstenaar die zijn oor steeds dicht bij de grond heeft gehouden. Een pragmaticus.

Professor Terreblanche heeft een duidelijke boodschap: er moeten drastische maatregelen genomen worden om de groeiende welvaarts-kloof in Zuid-Afrika te dichten. Dit kan en zal niet lukken als de regering zelfvoldaan achterover leunt en vast blijft houden aan het neoliberale vrijemarktdenken.

Gelukkig is het ANC niet getrouwd met het neo-liberale economische gedachtegoed.

Twintig jaar geleden kon niemand voorzien dat het ANC – dat toentertijd door velen werd gezien als een communistische organisatie – ooit de vrijemarktgedachte zou aanvaarden. Maar een kleine tien jaar later ge-

beurde dat toch, simpelweg omdat het toen de beste keus leek. Het ANC was dus niet getrouwd met het communisme. Net zomin als het nu getrouwd is met het neoliberalisme. Ik geloof dat het ANC zich vandaag de dag terdege bewust is van het feit dat armoedebestrijding topprioriteit moet krijgen. En dat hierbij niet mag worden vastgehouden aan een ideologische benadering die klaarblijkelijk niet werkt.

In dit verband wil ik graag een tweede gedicht van Mathews Phosa aanhalen. Het gedicht heet *Hase sal ook eendag tande kry*, en kan (enigszins vrij) vertaald worden met 'als Pasen en Pinksteren op één dag vallen.' De dichter heeft een duidelijke boodschap: als we echt iets gedaan willen krijgen, als we echt de kwaliteit van ons leven willen verbeteren, dan moeten we meer doen dan er alleen maar over praten. Dan zullen we simpelweg nog wat harder moeten werken: *ons sal harder moet spook*.

*Sonder tande en sonder hoop
probeer ons soos 'n baba
regop kom en loop.
Die mense sê: Eendag
sal ons bene ons kan dra
sal ons loop, en kou
en niemand niks vra.
Ek sê: Hase ook
ons sal harder moet spook.*

Het gaat goed met Zuid-Afrika. Het gaat zo goed als redelijkerwijs verwacht mocht worden.

Gelijke Verdeling van Grond en Eigendomsrecht

Dr. Mathews Phosa, voormalig premier van Mpumalanga en voorzitter van de ANC in deze provincie sprak over de landhervormingen in Zuid-Afrika.

Dr. Phosa verwierf ook bekendheid als dichter in het Afrikaans. Hij debuteerde met de bundel: *Deur die oog van die naald*.

Dr. Phosa sprak zijn rede gedeeltelijk in het Engels en gedeeltelijk in het Afrikaans uit.

Alleen de Engelse delen zijn vertaald.

Grond en het eigendomsrecht daarvan is vanaf de stichting van de eerste Nederlandse nederzetting aan de Kaap in 1652 een bijzonder controverse aangelegenheid geweest.

In die tijd was Zuid-Afrika nog dun bevolkt en was er migratie vanuit het zuiden en vanuit het noorden. Dit heeft in de 17de en 18de eeuw tot een hele reeks oorlogen geleid die onder andere over grond en weiderechten ging.

De hele grondkwestie is op de spits gedreven door de Black Land Act van 1913 die leidde tot onteigening en tot het ontzeggen van grondrechten aan zwarten en uiteindelijk tot de situatie dat zwarten helemaal geen grond mochten bezitten.

Genoemde wet was het uitgangspunt voor het thuislandenbeleid en voor de Groepsgebiedenwet en andere discriminerende maatregelen.

De erfenis van gedwongen verhuizingen en discriminatie leidde tot een internationale oproep om politieke en wettelijke misbruiken van meer dan 200 jaar af te schaffen.

De grondwettelijke en politieke basis hiervoor werd gelegd met de eerste democratische verkiezingen in 1994.

Hierdoor werd het ANC de heersende partij in Zuid-Afrika. Net zoals deze ongelijkheid niet vanzelf tot stand is gekomen, zal dit ook niet vanzelf verdwijnen. Wij in Zuid-Afrika weten dat als wij de grondkwestie en menselijke kwesties zoals armoede en werkgelegenheid niet aanspreken, de ongelijkheid zal blijven bestaan.

Wij zitten momenteel met een hele grote uitdaging: namelijk om een veilige toekomst te scheppen waarin eigendomsrechten door allemaal gerespecteerd worden. Een van de belangrijkste bouwstenen van een veilig Zuid-Afrika is het beleid van zwarte economische ontwikkeling. Een groot deel van dat beleid gaat over de vraag hoe deze economische rechten gevestigd moeten worden en hoe de regering dit moet ondersteunen.

Noodzaak van landhervorming

Vanaf het begin was het ANC bezorgd over de destabiliserende gevolgen van de Landwet van 1913 voor de zwarte bevolking en ook over het principe van territoriale scheiding die deze Wet inhield.

De eis om landrechten te herstellen is een deel van onze geschiedenis. De landkwestie is een moeilijke, emotionele kwestie waarbij allerlei tegengestelde belangen een rol spelen. Maar toch moeten wij onze burgers een veilige woonplaats bieden en landhervormingen doorvoeren.

Aan de ene kant moeten wij eigendomsrechten beschermen, maar aan de andere kant verplicht de Grondwet de staat om landhervormingen uit te voeren. De Grondwet voorziet in maatregelen om voorwaarden te scheppen om burgers gelijke toegang tot land te geven en landrestitutie mogelijk te maken, vooral voor personen en gemeenschappen die slachtoffers zijn van de raciale discriminerende wetten en praktijken van de vorige regering.

Landhervormingen zijn ook noodzakelijk vanwege het feit dat de Thuislandenpolitiek er niet in slaagde deze gebieden tot ontwikkeling te brengen. Dit in schril contrast

met de zgn. 'blanke' gebieden, die een hoge standaard van ontwikkeling bereikten. Deze gaping moet eenvoudigweg overbrugd worden.

Iedereen begreep indertijd dat het veel tijd zou kosten om dit te realiseren. Het heeft ons de bijzondere gelegenheid geboden om samen te werken om landhervorming een gedeelde werkelijkheid te maken, een kans die beide partijen voordeel oplevert. Tenslotte is het land een gemeenschappelijke erfenis. Wij houden van ons land en hebben harde arbeid en zweet in deze bodem geïnvesteerd.

In ons land werkt het gronddebat momenteel polariserend. De dreigementen van de Landless Peoples' Organisation om actief in te grijpen, omdat het proces zo langzaam verloopt, verhogen de kans op een conflict met de gevestigde landbouw.

De regering heeft echter een gebalanceerde positie ingenomen zodat zij met geloofwaardigheid interventie kan verlenen, terwijl ze toch de stoom op de ketel houdt om verschillende landhervormingsplannen te implementeren. Het Afrikaanse Handels Instituut (AHI) heeft de arena betreden om het gebalanceerde debat over land te versterken. In Zuid-Afrika hebben wij een bruisende democratie waarin debatten over emotionele kwesties vaak met veel hartschicht gevoerd worden. Gelukkig hebben wij ook laten zien dat wij consensus kunnen bereiken en de overeenkomsten die wij hebben bereikt kunnen uitvoeren.

Instrumenten en succes

Die democratische regering in Zuid-Afrika het die doelwit gestel om 30% van landbougrond teen 2014 te herversprei.

Die ontwikkeling van 'n produktiewe landbousektor en 'n lewenvatbare landelike ekonomie is uiters nodig vir die ekonomiese groei van Suid-Afrika. Die produktiewe potensiaal van die grond sowel as van die mense wat daarop bly moet uit sy historiese kettings losgemaak word terwyl ons terselfde tyd seker maak "dat ons die grond en sy hulpbronne op so 'n manier hanteer word dat dit vir ons nageslag produktief nagelaat

word". Al die programme wat die regering begin het is daarop gemik om grond op 'n produktiewe manier aan te wend as 'n basis vir voedsel-produksie sowel as vir voedselsekuriteit.

Die benadering van ons regering tot grondaangeleenthede is baie ferm gebaseer in die konteks van die oorhoofse ontwikkelingsstrategie van die land wat daarop gemik is om armoe-de, wanvoeding, die gebrek aan grondbesit en werkloosheid te bestry. 'n Verdere prioriteit van die regering is om die jarelange ontevredenheid met die herstel van grondregte en grondbesit aan te spreek.

Bo en behalwe bogenoemde is daar 'n verdere prioriteit naamlik om die hoogs voorwaarlike grondverblyfsreelings reggestel te kry. Die doel van die aksies is om oplossings te vind vir die oorvleuelende en kompetende grondverblyfregte om die voordele van gesamentlike verblyfregte uit te lig en om voorligtingsdienste aan te bied in die landelike gebiede. Dit was ook baie belangrik om seker te maak dat verblyfreg uitbrei word na miljoene mense wat met onsekere verblyfsreelings opge-saai sit, spesifiek in die sogenaamde 'wit' landbougebiede. Die grootste uitdaging bly dat effektiewe implementering van bogenoemde beleidsrigtings vinnig en doeltreffend moet geskied. Bo en behalwe bogenoemde is daar ook andere komplekse politieke aangeleenthede soos gesagsverhoudings sowel as die rol en status van vroue wat 'n belangrike impak het op die hervorming van die verblyfsreg. In die besonder is die vraag oor die rol van tradisionele leiers en gemeenskappe in die administrasie van land uiters belangrik om op te los. Die verskeidenheid van instrumente waarna verwys word sluit in die Extension of Security of Tenure Act (Esta); Upgrading of Land Tenure Rights Act; Protection of Informal Land Rights Act; State Land Disposal Act; Lands Rights Court; Land Claims Commission; Communal Land Rights Act en de Land Reform (Labour Tenants) Act om maarenkele te noemen.

Implementatie

Zoals in goed management gebruike-lijk zijn er doelen vastgesteld voor alle hervormingsprogramma's betref-fende herverdeling, teruggave van land en eigendomsrechten.

De voorzitter van de NZAV, mr. R. 'M. Eiting in gesprek met mr. R. Teunissen, hoofd directie Afrika van het Ministerie van Buitenlandse Zaken.

Dertig procent van de landbouwgrond moet in 2014 herverdeeld zijn. Dat is ongeveer 24,6 miljoen hectare land. Ook al is slechts 2 miljoen hectare tot nu toe slechts herverdeeld, men heeft daar hele waardevolle lessen bij geleerd. Eerst werden boerderijen in kleine stukken verdeeld. Later kwam men hier echter op terug omdat dit geen houdbare oplossing bracht. Verschillende programma's werden ontwikkeld zoals CASP en LRAD. De herverdelingsprogramma's zullen de volgende jaren meer momentum krijgen. Het zou goed en productief zijn als de verschillende landbouwsectoren en handelsorganisaties hierbij een grote rol zouden spelen.

Er zijn reeds 55.000 van de 73.000 claims voor teruggave van land behandeld. De president van Zuid-Afrika heeft december 2005 als deadline gesteld voor het afhandelen van alle claims. De Commissie voor landclaims werkt hard om dit doel te bereiken, maar het grootste deel van de nog te behandelen claims zijn op het platteland, waar gebrek aan wettelijke documenten, ongeletterdheid en elkaar overlappende claims het werk bemoeilijken.

De hervorming van het eigendomsrecht is nog extra 'gecompliceerder' vanwege oude wetten en tradities. Het Parlement heeft inmiddels een 'Communal Land Rights Bill' aangenomen die het mogelijk moet maken om communaal land beter te gebruiken. De voorbereidingen voor de uitvoering van deze wet waren reeds ver gevorderd toen het Legal Resources Centre de wet voor het Constitutionele Hof bracht, waar-

door de uitvoering ervan vertraagd wordt..

Wat betreft uitgave van staatsland: sinds 1994 is er reeds 772 500 ha land uitgegeven. Eind december 2003 waren er in het totaal reeds 13 675 percelen land van meer dan 3,2 hectare overgedragen aan diverse regeringsinstanties.

Het is noodzakelijk dat het Departement precies kan vaststellen hoe gemeenschappen kunnen profiteren van publieke gerieven, zoals b.v. kampeerterreinen voor toeristen, die op dat land aangelegd zullen worden. Ook zaken als wie de eigenaar van dit soort publieke gerieven zal zijn en wie het gaat beheren, worden momenteel besproken..

Om van beginnende commerciële boeren ook succesvolle boeren te maken, moeten nog heeft wat struikelblokken uit de weg worden geruimd, zoals gebrek aan financiële middelen, gebrek aan vakkennis en gebrek aan mentors uit de gevestigde commerciële boerengemeenschap. Hierbij kan het buitenland en ook Nederland een rol spelen.

De regering moet de landhervorming op een geïntegreerde wijze aanpakken. Het gaat er niet alleen om dat het land in zwarte handen komt, maar belangrijker is dat er gezonde zwarte commerciële boerenbedrijven ontstaan. De Minister van Landbouw heeft begin 2004 de zgn AgriBEE voorstellen gedaan, een soort zwart 'bemagtiging' Charter om hierdoor de hele boerengemeenschap te betrekken bij de zo broodnodige hervorming van de landbouwsector.

Reactie van dr. Ron Ton op toespraak dr. Phosa

Dr. R. Ton, werkzaam aan het Clingendael Instituut in Den Haag reageerde als coreferent op de toespraak over de landhervormingen van dr. M. Phosa.

Toen mij het verzoek bereikte om aan dit seminar mee te doen, gingen mijn gedachten terug naar het opwindende periode 1992 – 1994 toen Zuid-Afrika op de drempel stond van radicale politieke veranderingen. Nelson Mandela zei het zo in zijn voorwoord van het Reconstruction and Development Plan van de ANC in 1994: "Democratie houdt weinig in en zal slechts een kort leven beschoren zijn als wij onze socio-economische problemen binnen een zich uitbreidende en groeiende economie niet kunnen oplossen". Dit was een bijzonder belangrijke uitspraak omdat het de context gaf om de onrechtvaardigheden uit de apartheidstijd aan te pakken. Hetzelfde document was trouwens heel optimistisch over de herverdeling van de landbouwgrond: 30% van het land zou herverdeeld moeten zijn voor 2000. Wij weten nu dat het een beetje gecompliceerder ligt.

Dr. Phosa's toespraak schetste de historische achtergrond en de noodzaak de landhervormingspolitiek te analyseren. Hoe moet herverdeling en teruggave van land en—misschien nog het meest complexe deel - hoe moeten we de hervorming van het eigendomsrecht op een effectieve wijze aanpakken?

Als coreferent beperk ik mij tot de volgende onderwerpen: de complexi-

teit van het onderwerp landhervorming, de binnenlandse situatie, een beoordeling van de haalbaarheid van de doelstellingen en de internationale implicaties.

De Britse krant *The Independent* van 30 juli 2004 verwees naar een waarschuwing van president Mbeki dat landhervorming een emotioneel onderwerp is dat chaos kan veroorzaken als het niet op de juiste manier wordt aangepakt. Ook dr. Phosa benadrukte dit in zijn speech. Het gaat dus niet alleen over landhervormingen. Maar het gaat ook om socio-psycho-logische aspecten, zwarte bemachtiging, terugdringing van armoede, economische groei en binnenlandse stabiliteit en ook om hoe de internationale gemeenschap de manier waarop de Zuid-Afrikaanse regering dit probleem hanteert, beoordeelt. Want dat bepaalt het klimaat voor buitenlandse investeringen en donorgelden.

Om de zaak in het juiste perspectief te zetten: de landbouw levert slechts 3,4% van het GDP en verschaft slechts werkgelegenheid aan een tiende van de ZA bevolking. Aan de andere kant is er veel ongelijkheid: ongeveer 60.000 hoofdzakelijk blanke boeren, zorgen voor 95% van de hele productie van de landbouw.

Dr. Phosa gaf een interessante analyse van de wijze waarop de Zuid-Afrikaanse maatschappij omgaat met het probleem van de landhervorming. Aan de ene kant merkt hij op dat het polariserend werkt en dat de dreigementen van de Landless People's Organisation de kans op een potentieel conflict met de georganiseerde landbouw doet toenemen. Aan de andere kant zegt hij dat het niet waarschijnlijk is dat er een gewelddadig conflict zal uitbreken omdat de democratie in Zuid-Afrika krachtig is en men getoond heeft in staat te zijn consensus te bereiken.

De belangrijkste vraag is hoe wij de groeiende radicalisering van de landhervormingsbewegingen en van gedesillusioneerde mensen, vooral in de voormalige thuislanden, die tot meer conflict en geweld aanleiding kunnen geven, moeten inschatten. In dit verband wijs ik graag op het in

september j.l. gepubliceerde rapport *Blood and Soil: Land Politics and Conflict Prevention in Zimbabwe and South Africa* van de Intern. Crisis Group. Ook zij waarschuwen: "als er niet meer wordt gedaan zal de landkwestie onvermijdelijk een groot politiek vraagstuk worden samen met de wijdverspreide onvrede over werkgelegenheid, armoede en huisvesting, met name in de voormalige thuislanden".

De regering heeft duidelijke doelwitten gesteld voor hun landhervormingspolitiek. Dr. Phosa noemde reeds de 30% norm voor herverdeling van het land in 2015. Het is echter de vraag of de Commissie voor Land Claims alle 79 000 claims voor eind 2005 kan afhandelen. Om nog niet eens te spreken over alle kwesties rond eigendomsrecht, die heel ingewikkeld liggen vanwege allerlei wetten en traditionele bepalingen. Dr. Phosa's analyse onderstreept de pessimistische toekomstverwachting. Momenteel is nog maar 2% van de landbouwgrond overgegaan in zwarte handen. Het eerder genoemde ICG-rapport schat dat in het huidige tempo het onwaarschijnlijk is dat zelfs maar 5% gehaald wordt in 2015.

Hoe kan dit proces versneld worden? Dr. Phosa doet een beroep op de internationale gemeenschap en met name op Nederland om partnerships te vormen op het gebied van landhervorming. Politiek gevoelige zaken zoals landhervorming staan evenwel niet hoog op de agenda van donorlanden. Vroeger waren landbouw en ontwikkeling prioriteiten van de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking. Nu nauwelijks meer. Er is wel heel wat gaande op het gebied van partnerships en netwerkactiviteiten met de Nederlandse landbouwsector, academische en onderwijskundige instellingen, privé instellingen en NGO's, maar men kan hier geen wonderen van verwachten.

Dr. Phosa pleit voor een integrale benadering die de hele boerengemeenschap omvat. Het versterken van relaties tussen de regering, de 'civil society' en de commerciële sector is van levensbelang voor het succes van landhervormingen.

Krog op zoek naar het wezen van de verandering

Antjie Krog heeft, sinds zij in 1970 op 17-jarige leeftijd debuteerde met *Dogter van Jefta*, met bundels als *Lady Anne* (1989) en *Kleur kom nooit alleen nie* (2000) en haar bewerking van teksten uit de literaire tradities van de zwarte talen van Zuid-Afrika in *Met woorde soos met kerse* (2002), niet alleen naam gemaakt als één van de belangrijkste, spannendste en meest vernieuwende stemmen in de Afrikaanse poëzie. Met het Engelstalige prozaboek *Country of my skull* (1998), over het werk van de Waarheids- en Verzoeningscommissie, oogstte zij daarnaast wereldwijd waardering als een even scherpzinnige als betrokken analytica van de sociale processen in het Zuid-Afrika van haar tijd.

Samen, en dan?

Vijf jaar na de publicatie *Country of my skull* verscheen eind 2003 *A change of tongue*, dat nu onder de titel *Een andere tongval* in het Nederlands is vertaald. Hierin onderzoekt Krog wat er in de ruim tien jaar sinds de afschaffing van de apartheid, de vrijlating van Mandela en de eerste vrije verkiezingen van 1994 in Zuid-Afrika is gebeurd. Wat is er werkelijk veranderd, en voor wie? Om een antwoord op deze vragen te vinden, keert Krog terug naar de wereld van haar jeugd: de *plaas* van haar ouders, even buiten Kroonstad in de Vrijstaat.

Het boek opent met een briljant hoofdstuk, waarin de spanningen, de chaos en de deceptie, maar ook de

hoop en verbroedering van de postapartheidsperiode op microniveau worden geëtaleerd. Met plezier dat van de bladzijden afspat beschrijft Krog het jaarlijkse atletiektoernooi voor de scholen uit het district. Vooral tijdens het eerste toernooi na de omwenteling, begin jaren '90, werd niets aan het toeval overgelaten. De traditioneel blanke scholen en de traditioneel zwarte scholen wilden niet voor elkaar onder doen. Maar temidden van al het onbegrip en de botsingen van culturen die zich de hele dag voordeden, ontstond onverwachts een gevoel van gemeenschappelijkheid. 'Toen mijn zoon de achthonderd meter won', vertelt een blanke boer, 'renden zijn maatjes van de school op mijn boerderij het laatste stuk met hem mee. [...] Toen het zoontje van mijn chefftractorbestuurder de 500 meter won, schreeuwde ik mijn amandelen er zowat uit [...]. Maar eerlijk is eerlijk, en ik riep Daniel via de radio op om hem te vertellen dat zijn zoon en mijn zoon hun race gewonnen hadden en dat hij die avond een schaap moest slachten [...]'. Toch was na die eerste gezamenlijke sportdag het enthousiasme weer geluwd, omdat de zwarte scholen niet over dezelfde mogelijkheden beschikten om hun leerlingen op de wedstrijden voor te bereiden. En toen de zwarte onderwijzers ontdekten dat de blanken 's avonds hun 'aparte' *braai* gingen houden, leek er toch ook weer niet zo heel veel veranderd...

Nooit meer dezelfde

Kijkend en luisterend inventariseert Krog niet alleen wát er veranderd is, maar ze probeert ook vast te stellen in hoeverre een mens en een land in staat zijn tot een fundamentele *transformatie*. Want als de overgang naar een 'nieuw' Zuid-Afrika alleen betekent dat op sommige posten bij de overheid en in het bedrijfsleven blanken zijn vervangen door zwarten, dan zou dat betekenen dat de structuren uit het apartheidstijdperk intact zijn gebleven en dat er voor het merendeel van de Zuid-Afrikanen niets nieuws is ontstaan. Verschillende motieven – de verwijzingen naar de taalkundige noties van een

'dieptestructuur' en een 'oppervlaktestructuur', bijvoorbeeld, maar ook de toespelings op het menselijke stofwisselingsproces en de riolerings als graadmeter van beschaving – onderstrepen Krogs ideaal van een gemetamorfoseerd Zuid-Afrika.

De terugkeer naar Kroonstad confronteert Krog ook met de verschuivingen in haar eigen leven, in dat van haar familie en van het volk dat *nolens volens* een belangrijk deel van haar identiteit uitmaakt, de Afrikaners. Ze logeert in een rondavel op het terrein dat generaties lang aan haar familie behoorde; de boerderij is inmiddels verkocht en veranderd in een commerciële *wildplaas*. Hoewel de oude bezitsrelatie is verbroken, merkt Krog dat dit nog steeds het landschap is waarin ze zich het meest thuisvoelt. In een buitengewoon ingenieus opgezet deel van het boek, dat bestaat uit 53 hoofdstukken van wisselende lengte, verweeft Krog verschillende verhaallijnen. Eén daarvan gaat over haar relatie met haar moeder, de schrijfster Dot Serfontein. Hoewel Krog zich het recht heeft voorbehouden om 'de waarheid te liegen' en dus niet alles precies zo gebeurd is als het hier wordt verteld, kan het dubbelportret van deze twee krachtige vrouwenfiguren toch als van grote literair-historische waarde worden beschouwd. Krogs ontwikkeling als schrijfster houdt tevens verband met haar ontdekking van liefde en seksualiteit; in deze zin kan het boek ook worden opgevat als

Wie Antjie Krog wel eens heeft zien optreden, bijvoorbeeld tijdens Poetry International of het Winter-nachtenfestival, is ongetwijfeld onder de indruk gekomen van haar gevoelvolle voordracht. Voor alle liefhebbers is bij uitgeverij Podium een speciaal voor Nederland samengestelde tweetalige bloemlezing uitgekomen, mét een cd waarop de dichteres zelf haar gedichten voorleest: *Wat de sterren zeggen* (ISBN 9057592967, € 20,00).

Olifantsfontein

Willem Vriend werkte in 1996 als sportvrijwilliger in het dorpje Olifantshoek, in het uiterste noordoosten van Zuid-Afrika.

In het boek *Olifantshoek* zet hij zijn ervaringen op een rij. Een kennismaking met polygamie, apartheid, hekserij, religie maar vooral met het dagelijkse leven van het vriendelijke Sjsangaan volk.

Willem Vriend: *Olifantsfontein*. Uitgegeven door Gigaboek, 104 p.; ISBN 90 75311 842; prijs 12,50 euro

Te bestellen bij www.sondela.nl of e-mail: info@sondela.nl. Tel: 0229-590208

een ontroerend eerbetoon aan de echtgenoot van de schrijfster. Naarmate de lezer, mét Krog, dieper doordringt tot het 'nieuwe' Zuid-Afrika en terzelfdertijd meer te weten komt over haar persoonlijke verleden, wordt de spanning ook nog op een derde manier opgebouwd, namelijk door het relaas van de beroerte die de schrijfster enkele jaren geleden heeft getroffen, een ervaring die haar eigen leven diepgaand en onomkeerbaar veranderd heeft.

Van even grote persoonlijke inzet als dit eerste deel getuigt ook 'Een reis', waarin Krog verslag doet van een reis met een groep dichters uit heel Afrika van het voormalige slaven-eiland Gorée naar de legendarische stad Timboektoe. Ze is de enige blanke in het gezelschap, schrijft in een taal die geen van de andere deelnemers verstaat en voelt zich, als dichter van het witte papier, tussen deze schrijvers die vanuit hun eigen culturele tradities veel meer op voordracht gericht zijn, hopeloos misplaatst. Maar naarmate de dichterskaravaan zijn einddoel nadert, voltrekt zich ook hier een transformatie, een 'verandering van tongval', die Krog als Afrikaanse dichteres aansluiting laat vinden bij het continent Afrika.

Mandela's taalvisie

Uit *Een andere tongval* – en meer nog uit de gedichten uit *Kleur kom nooit alleen nie* die gedeeltelijk in dezelfde periode zijn ontstaan (zodat de lezer

allerlei thema's, situaties en fraseringen uit de eerder verschenen dichtbundel in dit boek zullen herkennen) – spreekt voortdurend de behoefte om ergens thuis te horen, deel uit te maken van een land en een continent. Hiermee samen hangt Krogs beslissing om het oorspronkelijke Afrikaanstalige manuscript door haar zoon in het Engels te laten vertalen. Toen Krog werkte aan de vertaling van *A long walk to freedom* van Nelson Mandela, verklaarde deze zijn wens om zijn levensgeschiedenis ook in het Afrikaans beschikbaar te stellen vanuit de opvatting dat een taal nooit in de weg mocht staan van communicatie. 'That is why I believe in translation: for us to be able to live together.' (Robert Dorsmans vertaling 'want dat maakt ons tot een betere samenleving' lijkt me – zoals vaker – weinig adequaat.) Krog stelt vast dat in Zuid-Afrika het Engels de taal is waarin mensen van verschillende bevolkingsgroepen elkaar ontmoeten en ideeën uitwisselen. Van daar dat ze voor de Zuid-Afrikaanse editie van dit boek, dat laat zien hoe met name de Afrikaners alle veranderingen ervaren, voor het Engels heeft gekozen, zonder erkenning als Engelstalige schrijfster te willen naja-gen.

Wegbereider

Met *Een andere tongval* heeft Antjie Krog opnieuw bewezen dat zij een scherp en veelzijdig waarnemer is van de Zuid-Afrikaanse actualiteit. Dit boek heeft misschien een minder dwingend karakter dan het verpletterende *Country of my skull*. Een aangename vernieuwing, ten opzichte van zijn voorganger, is in dit boek, temidden van alle ernst, de relativerende humor, de liefde voor een goedverteld en smeug verhaal.

Een andere tongval is een waardige toevoeging tot een oeuvre waarmee Krog bijna vrouw-alleen de Afrikaanse literatuur binnenleidt in een getransformeerde Zuid-Afrikaanse realiteit.

Antjie Krog, *A change of tongue*.

Johannesburg: Random House, 2003.

ISBN 0958446849.

376 p.

Antjie Krog, *Een andere tongval*.

Amsterdam: Contact, 2004.

ISBN 9025418325.

431 p., € 29,90.

In Memoriam

Op 19 januari 2005 overleed onverwacht de jonge zwarte schrijver K. Sello Duiker. Ondanks zijn nog vrij klein oeuvre – hij publiceerde twee boeken en was bezig met een derde – was K. Sello Duiker een bijzonder gewaardeerde schrijver. Veel jonge, zwarte aspirant schrijvers zagen hem als rolmodel.

Kabela (voor familie en vrienden) en K. Sello Duiker (voor zijn lezers) werd in Orlando (Soweto) geboren in een middelklas gezin. Zijn ouders konden het zich veroorloven hem naar een privé school te sturen, terwijl het onderwijs in Soweto in die tijd vanwege stakingen en boycotten plat lag. Hij ging ook enige tijd in Engeland naar school toen zijn vader daar voor een internationale firma werkte.

Hij behaalde een BA-graad in journalistiek bij Rhodes Universiteit en studeerde ook enige tijd aan UCT in Kaapstad.

In 2001 debuteerde hij met de roman *Thirteen Cents* (David Philip) over straatkinderen in Kaapstad. Dit boek werd bekroond met de '2001 Commonwealth Writers prize for Best First Book, Africa region'.

Zijn tweede boek *The Quiet Violence of Dreams* (Kwela) kreeg in 2002 de Herman Charles Bosman Prijs. In 2004 verscheen dit boek onder de titel *Het stille geweld van dromen* in Nederlandse vertaling in de De Geus/Novib Romanreeks.

Duiker was een graag geziene gast op Nederlandse festivals, zoals Winternachten en het Crossing Border Festival. In 2003 verbleef hij als 'Writer in Residence' aan het NIAS in Wassenaar. Duiker pleegde zelfmoord.

K. Sello Duiker (1974 - 2005)

De waarheid over juni '76 en andere perspectieven op Afrikaans

Plezierig aan de bundel opstellen uit *Afrikaans. Lewende taal van miljoene* is de nuchtere blik die rustig afweegt en niet in oppervlakkig sentiment vervalt. Het door F. I. J. van Rensburg geredigeerde boek geeft de huidige situatie van de Afrikaanse taal en haar mogelijkheden en onmogelijkheden in de toekomst vanuit verschillende perspectieven weer zodat de lezer een afgerond beeld daarvan krijgt.

Welke perspectieven zijn dat? Ik noem er enkele. In afzonderlijke hoofdstukken komen het theater in het Afrikaans, de poëzie, de betekenis van het "Woordeboek van die Afrikaanse taal" en de relatie tussen het Afrikaans en de "plaaslike Afrika-tale" aan de orde. Even belangrijk als deze hoofdstukken zijn de opstellen over het Afrikaans binnen de rechtswetenschap, de theologie, de natuurwetenschap, de reclame en de pers.

Terwijl de literatuur en de reclame in het Afrikaans floreren, moeten we vaststellen dat de bijdrage van het Afrikaans tot het denken over onderwijs in Zuid-Afrika aan het afnemen is. Nog sterker geldt deze afname voor het rechtsdenken. De bijdrage van Wilhelm Jordaan over het theologische denken in het Afrikaans verschuift volledig van de godgeleerdheid naar de literatuur en is daarmee in weerwil van de eigen intentie het bewijs van verlies aan kracht.

De belangrijkste bijdrage van de bundel is het artikel van de taalkundige Ernst Kotzé uit Port Elizabeth: "Afrikaans en die problematiek van inheemse tale in die Afrika-onderwyskonteks". Op grond van nauwkeurig praktijkonderzoek in geheel Afrika komt Kotzé tot de volgende waarneming: "Die keuse van 'n ampstaal en van 'n algemene onderrigmedium moet dikwels uit 'n aansienlike verskeidenheid tale gedoen word. 'n Sterk motief is normaalweg die sosiale of materiële mag wat deur beheersing van die taal verkry word, asook die beskikbaarheid van die bronne waarmee die doel in die kortste moontlike tyd en

met die minste moontlike moeite bereik kan word. Onder die breë bevolking bestaan die algemene opvatting dat immersie (dus die spoedigste moontlike gebruik van 'n tweede taal as onderrigmedium) die doeltreffendste metode is om die verlangde vlak van taalvaardigheid te bereik, en daarmee 'n hoër vlak van kognitiewe vaardigheid as die sprekers wie se taalkennis beperk is tot die inheemse tale." Kotzé noemt allerlei gefundeerde bezwaren tegen de opvatting van de noodzaak van "immersie". Hij komt tot de volgende conclusie: "Uit die resultate van die navorsing het dit duidelik geword dat bepaalde strategieë met betrekking tot die gebruik van 'n tweede of vreemde taal in die kader van die onderwys toenemend ondersteuning in Afrika ontvang. 'n Nuwe waardering van die moedertaal kom, onderwyskundig beskou, in verskeie dele van Afrika voor. Navorsing wat die rol van die moedertaal by die oorgang na die gebruik van 'n tweede taal as medium as onontbeerlik uitwys, is 'n bewys van die wetenskaplike grondslag van hierdie (dikwels) intuïtiewe waardering." (blz. 66) Het devies moet daarom luiden: onderwijs gedurende de eerste zes schooljare in de moedertaal, daarna in een tweede taal, terwijl de moedertaal een centraal schoolvak blijft.

De laatste zes bijdragen uit deze bundel gaan over feiten in de confrontatie met "persepsies" in verband met Afrikaans.

Ik haal de bijdrage over de opstand in Soweto op 16 juni 1976 en de gevolgen daarvan voor het Afrikaans van de hand van oud-minister Louis Pienaar naar voren. Pienaar verduidelijkt de situatie van het toenmalige zogenaamde "Bantoeonderwys" dat voor de lagere school het gebruik van moedertaalonderwijs verplicht stelde en voor het onderwijs daarna zowel de eigen, inheemse taal als het Engels en het Afrikaans als onderwijsmedium gebruikte.

Het aantal in het Engels gegeven vakken was volgens een wettelijke bepaling altijd even groot als het aantal in het Afrikaans gegeven vakken. Deze

situatie was echter problematisch omdat veel zwarte leraren het Afrikaans niet beheersten en daarom om dispensatie van dit voorschrift verzochten. Het Zuid-Afrikaanse "Departement van Bantoeonderwys" werd in 1975 en 1976 steeds zuiniger met het verlenen van deze dispensatie, hetgeen de scholen in de problemen bracht. Zij hadden immers niet de beheersing van het Afrikaans in huis om de regeling uit te voeren.

De onvrede met het strenge beleid werd volgens Pienaar gebruikt om vervolgens een algehele opstand tegen de regering te organiseren. Pienaar kritiseert in zijn conclusie de onbuigzaamheid van de onderwijsbureaucratie in Zuid-Afrika, anderzijds zegt hij, "was daar die roekelose uitbuiting van die situasie vir politieke gewin deur swartmagbewegings, *cum suis*, wat 15 skoliere na hul dood gestuur het en in die nadraai gedurende onluste wat daarna nog twee jaar geduur het, tot die dood van 'n verdere 500 mense gelei het." (blz. 140)

Samengevat vind ik dit een boek met veel belangrijke informatie over de positie van het Afrikaans in verleden, heden en toekomst. Elke tien jaar zou een dergelijk boek met een nieuwe situatieschets moeten verschijnen, zodat eventuele bedreigingen van het Afrikaans tijdig kunnen worden onderkend.

Hans Ester

F. I. J. van Rensburg (red.), *Afrikaans - lewende taal van miljoene*. Van Schaik Uitgewers, Hatfield/Pretoria., 190 blz., prijs Rand 89,95.

Impressies van een studentenreis: JP 2004

In juli/augustus 2004 trok een groep Nederlandse en Vlaamse studenten vier weken door Zuid-Afrika en Namibië, in het kader van het Jongerenproject van de NZAV. Een impressie van deze reis aan de hand van een aantal fragmenten uit de reisverslagen van enkele deelnemers.

Namibië

Daar zaten we, met z'n tien in een "bakkie" en een "auto" voor de andere vijf personen op weg naar de Sosusvlei, dé mooiste zandbak van Namibië. Na een paar uur rijden over zandwegen, die soms iets weg hadden van een winterse skipiste vanwege het golvende karakter, kwamen we aan bij de poort van de vallei. Te voet gingen we verder. Camera in de aanslag want het is een overweldigend mooi landschap. Zoveel zand heb ik nog nooit bij elkaar gezien! Zoveel stilte heb ik nog nooit gehoord. Hier zou ik niet graag verdwalen, dat is zeker.

Vera Grootegoed

Potchefstroom

In een lift op weg naar drie kilometer diepte. Het werd steeds warmer om ons heen. Onder de grond, level 89, stapten we met vijftien Nederlanders uit. We waren beland in het hart van de Mponengmijn, wat betekent "Look at me". Een goudmijn vlakbij Potchefstroom, Zuid-Afrika. Een onderaardse tocht: eerst door lange, grote en verlichte gangen en daarna door nauwe kruipgangetjes. Onze koplampen gingen aan. Kruiwend gingen we verder. Drie kilometer onder de grond. Er stond een man te boren in het gesteente. Ook wij mochten even boren. Vele zwarte arbeiders werken hier dag in, dag uit in deze zware omstandigheden. Enkele dagen per jaar gaan ze naar huis, ver van de mijn. De Afrikaanse economie verdient veel met de opbrengsten uit de goudmijnen. Weer bovengekomen, was de open ruimte buiten een verademing en voelden de zonnestralen heerlijk aan.

Vera Grootegoed

Bloemfontein

Per bus gingen we verder naar Bloemfontein. Het beeld bij de universiteit in Bloem ziet er meteen wat

meer Afrikaans uit. Het lijkt hier iets stoffiger, je ziet meer gekleurde studenten, het is ook gelijk een stad en minder het dorp dat Potchefstroom was. (...) Het verblijf in een 'koshuis' in plaats van gastouders was voor Reijer en mezelf extra leuk. Op die manier konden we een beetje proeven van de Zuid-Afrikaanse manier van studeren en een beetje ervaren hoe jongeren in het huidige Zuid-Afrika leven. Shisayo Luthuli

Stellenbosch

Vervolgens per vliegtuig naar Kaapstad en dan per bus naar Stellenbosch. Wanneer we landen zie je gelijk het verschil tussen de Vrijstaat en de Kaap. Wat bruin was is hier groen. Wat droog was is hier vochtig. Een wereld in een land. Het is waar. (...) In drie minuten kan je in Stellenbosch van de hemel in de hel komen. Ironisch genoeg is de hel boven en de hemel beneden. Beneden in het stadje Stellenbosch, heel mooi Oudhollandse gebouwen, mooie universiteitsgebouwen en een schitterende botanische tuin. Boven in de township Kayamandi, krotten, straatkinderen en heel veel armoede. Door die armoede zag je gelukkig hoop, hoop in de ogen van onze toerleider, hoop in de ogen van de vele onschuldige kinderen die er met een lach op hun gezicht rondliepen.

Shisayo Luthuli

Kaapstad

Kaapstad deed de naam als West-Europees en dus regenachtig meteen eer aan. Ons busje kon deze barre weersomstandigheden ook niet al te goed aan en de Tafelberg was hierdoor ontoegankelijk. Dit kleine onge-

mak was natuurlijk niets vergeleken met de weggespoelde plakkerskampen. Doordat wij de Tafelberg niet konden beklimmen, was er wel ruimte gekomen in het programma om Robbeneiland te bezoeken. Ondanks het hele toeristische gebeuren rondom dit eiland, was het erg interessant. Vooral de kalmte waarin een oud gevangene vertelde over zijn omstandigheden maakt indruk.

Reijer Boekhoff

Pretoria

Erg bijzonder vond ik hier de festiviteiten rondom de Nationale Vrouwendag, die door bijna alleen maar negroïde vrouwen werd bijgewoond. Een van de problemen waar Zuid-Afrika mee kampt werd hier nog eens extra duidelijk, toen de 'burgemeester van Gauteng' in verschillende talen de menigte moest toespreken. Na alle verplichte welkomstwoorden en toespraken, was er gelukkig ook nog tijd om te dansen op Afrikaanse muziek.

Reijer Boekhoff

Johannesburg

De tour door Soweto was voor mij een eye-opener. Niet alleen armoede en ziekten, maar ook veel positieve ontwikkelingen en mensen met een heel andere levensstijl. (...)

Mijn ideeën over Johannesburg bestonden van tevoren slechts uit schrikwekkende beelden en veel criminaliteit, maar deze stad bruist! In de kroegen mengen alle soorten mensen zich en is de sfeer ontzettend goed. Door ons laatste gastgezin werden we wederom ontzettend verwend.

Fleur Hendrickx

AANWINSTEN SAI

Zuid-Afrika in een rugzak / Dolf de Vries. – Houten : Van Reemst Uitgeverij, 2004. – 384 p. ill. – ISBN 90-410-2323-2

In dit boek neemt acteur-schrijver De Vries u mee naar het magische Zuid-Afrika: de boulevards en townships van Kaapstad, Robbeneiland, het struikenlandschap van de Kleine Karoo, de rotstekeningen van de San in Kamberg, de bruland-duinen in Nature Reserve Witsand, de eenzaamheid van Namaqueland, de dombadans in de Venda. In zijn eigen, persoonlijke stijl – met vooral oog voor de mensen en het land – beschrijft hij zijn reis door de Regenboognatie.

**

Het stille geweld van dromen / K. Sello Duiker, vert. door Robert Dorsman. – Breda : Uitgeverij De Geus, 2003. – 576 p. – Oorspr. titel: The quiet violence of dreams, 2001. – ISBN 90-445-0332-4

Voor dit boek ontving Duiker de Herman Charles Bosman Price 2001. Trouw schreef over het boek het volgende: Korte zinnen, gereserveerde stijl (...) overtuigend geschreven, juist omdat Duiker de psychische verscheurdheid van zijn hoofdpersoon schetst tegen de achtergrond van het menselijk tekort in de Zuid-Afrikaanse samenleving van de afgelopen twaalf jaar.

**

De buit en andere verhalen / Nadine Gordimer, vert. door Ruth Visser. – Amsterdam : Bert Bakker, 2003. – 246 p. – Oorspr. Titel: Loot and other stories. – ISBN 90-351-2530-4

Er is een nieuw Zuid-Afrika, en dat stelt schrijvers voor een bijzondere uitdaging. Nadine Gordimer is een van de eerste schrijvers die in deze nieuwe situatie haar weg weet te vinden. Gordimer gaat in *De buit en andere verhalen* op zoek naar nieuwe perspectieven om de wereld en de geschiedenis mee te beschrijven. In

het titelverhaal speelt een vloedgolf de rol van scherprechter over de mensheid. Het noodlot speelt ook een rol in andere verhalen, zoals in het lange laatste verhaal 'Karma'. Nergens kiest Gordimer voor eenvoudige oplossingen. Haar verhalen zijn indrukwekkende portretten van mensen en situaties, van geschiedenis en moraal, van Zuid-Afrika en ook van de rest van de wereld.

**

Een andere tongval / Antjie KROG ; vert. door Robert DORSMAN. – Amsterdam ; Antwerpen : Uitgeverij Contact, 2004. – 431 p. – Oorspr. titel: A change of tongue, Johannesburg, Random House, 2003. – ISBN 90-254-1832-5

Hoe moet je veranderen? Wat kan er uit het verleden behouden worden en waar moet je echt opnieuw beginnen? En hoe doe je dat zonder mensen kapot te maken? In *Een andere tongval* gaat Antjie Krog op zoek.

**

De donkere kamer van Eli Weinberg / een documentaire van Rudi Boon. – Hilversum : VPRO Televisie, 2004. – DVD

Portret van de Zuid-Afrikaanse fotograaf Eli Weinberg, 'hoffotograaf' van het ANC. De meeste foto's die van Nelson Mandela zijn gemaakt voor hij tot levenslang werd veroordeeld en die 27 jaar lang wereldwijd op posters, t-shirts en protestborden werden gedrukt, zijn van Eli Weinberg. Weinberg was als joodse revolutionair zijn geboorteland Letland in 1929 ontvlucht om in Zuid-Afrika een nieuw leven op te bouwen. Eenmaal in Zuid-Afrika moet hij vaststellen dat ook daar rassengelijkheid de dagelijkse realiteit bepaalt, zij het dat het racisme ditmaal niet in de eerste plaats tegen de joodse minderheid is gericht, maar tegen de zwarte meerderheid.

**

SUID-AFRIKAANSE INSTITUUT

Informatie- en Documentatiecentrum

Het Suid-Afrikaanse Instituut (SAI) is een centraal informatiepunt over Zuid-Afrika. Het SAI beheert het omvangrijkste informatie- en documentatiecentrum over Zuid-Afrika in Nederland en heeft de grootste afdeling Zuid-Afrikaanse literatuur in Europa.

Openingstijden:

dinsdag t/m vrijdag: 10.00 – 16.00 uur, daarbuiten op afspraak

Lidmaatschap / Uitlening:

De collectie is gratis te raadplegen in de leeszaal. Voor het lenen van materialen is een lidmaatschap vereist - € 15,00 per jaar. Voor studenten en scholieren geldt een speciaal tarief van € 5,00 per jaar. Leden van de NZAV krijgen korting. Er kunnen maximaal 4 titels geleend worden voor een periode van 4 weken. De uitleenperiode kan verlengd worden, tenzij de titel gereserveerd is.

Adres:

Keizersgracht 141
1015 CK Amsterdam
Tel. 020-6249318 / Fax 020-6382596
e-mail: bibliotheek@zuidafrikahuis.nl
website: www.zuidafrikahuis.nl
De catalogus kan op onze website geraadpleegd worden.

Postcards from South Africa / Rayda JACOBS. – Cape Town : Double Storey Books, 2004. – 199 p. ISBN 1-919930-61-2

Rayda Jacobs verliet op 21-jarige leeftijd Zuid-Afrika om naar Canada te gaan, 27 jaar later keert ze terug.

**

Insight : six South African poets / ed. by Alan Finaly, Sipiwe Ka Ngwenya. – Polokwane : Timbala Poetry Project, 2003. – 116 p. – ISBN 0-620-29428-0

Collectie gedichten van het Timbala Poetry Project in Polokwane en Johannesburg.

Prijsuitreiking bij de Walter Sisulu Lagere School te Olievenhoutbosch aan de winnaars van de tekenwedstrijd uitgeschreven door het Zuid/Afrika Huis. V.l.n.r: Ingang van de school; de winnaar van de Eerste Prijs: Frank Nkuna samen met het schoolhoofd dhr. Carl Kabinde; dr. Sief Veltkamp en dhr. Kobus Malan delen namens het Zuid-Afrika Huis de prijzen uit; tekenlerares Coco Kali en het onderhoofd mw. Thandi; een van de moeders die de prijsuitreiking bijwoonde; kinderen op het schoolplein.

